

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Kutseõpetaja õppekava

Kristjan Tasa

LASTEVANEMATE VÄLJAKUTSED JA ROLL HARIDUSLIKU
ERIVAJADUSEGA ÕPPIJATE TÖÖELLU SIIRDUMISE TOETAMISEL

Bakalaureusetöö

Juhendaja: kutsepedagoogika assistent Liana Roos

Tartu 2020

Resümee

Lastevanemate väljakutsed ja roll haridusliku erivajadusega õppijate tööellu siirdumise toetamisel.

Eesti kontekstis puudub ülevaade sellest, millisena näevad lapsevanemad enda rolli erivajadusega lapse tööle siirdumise aitamisel ja missuguseid väljakutseid nad selles protsessis kogevad. Bakalaureusetöö eesmärgiks on kirjeldada, millised on peamised väljakutsed erivajadusega õppija kutseõppest tööellu siirdumise toetamisel ning missugusena näevad lapsevanemad oma rolli selles protsessis. Andmed koguti kuue erivajadusega õpilase lapsevanemalt poolstruktureeritud intervjuude abil. Andmete induktiivsel analüüsimisel selgus, et lapsevanemad kogevad väljakutseid, mis on tingitud nii oma lapse erivajadusest kui ka koolisüsteemist ja koolivälisest tugisüsteemist. Lapsevanemad näevad enda rolli erivajadusega lapse toetamisel, leides nii praktika- kui töökohti ning hoides ise ennast kursis erinevate toetusvõimalustega.

Märksõnad: lapsevanem, erivajadusega õpilane, tööle siirdumine, tugi, väljakutsed, roll.

Abstract

The challenges and roles of parents supporting special needs students in school-to-work transition.

In the Estonian context, there is no review of the roles the parents see themselves in when supporting their special needs children in school-to-work transition and the challenges they experience during this process. The aim of this bachelor thesis is to describe the main challenges in supporting the transition from vocational education to employment, and how the parents perceive their role in this process. The data were collected using semi-structured interviews from six parents. During the inductive analysis of the data, it appeared that parents experience challenges due to the special needs of their children, in the educational system and out of the school support system. The parents see their role in supporting their children in finding them training and employment and keeping themselves informed of different support opportunities.

Keywords: parent, special needs student, the transition to work, support, challenges, role.

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
1. Erivajaduste kutseõppijate tööellu siirdumise toetamine.....	5
1.1 Erivajadusega õpilaste kutseõppest tööellu siirdumise toetamise praktika Eesti kutsehariduses.....	5
1.2 Erivajadusega kutseõppijate tööellu siirdumist mõjutavad tegurid.....	7
1.3 Lastevanemate roll ja väljakutsed erivajadusega kutseõpilase tööellu siirdumise toetamisel.....	10
2 Metoodika	13
2.1 Valim	13
2.2 Andmete kogumine	14
2.3 Andmete analüüs	15
3 Tulemused	16
3.1 Missuguseid väljakutseid kogevad lapsevanemad erivajadusega õpilase toetamisel koolist tööellu siirdumisel?	16
3.2 Millisena tajuvad lapsevanemad enda rolli erivajadusega õpilase tööellu siirdumise toetamisel?.....	20
4 Arutelu	21
Tänuõnad	25
Autorluse kinnitus	25
Kasutatud kirjandus	26
Lisa 1. Intervjuu kava.	28
Lisa 2. Kodeerimise väljavõte.....	29
Lisa 3. Missuguseid väljakutseid kogevad lapsevanemad erivajadusega õpilase toetamisel koolist tööellu siirdumisel?	30
Lisa 4. Millisena tajuvad lapsevanemad enda rolli erivajadusega õpilase tööellu siirdumise toetamisel?	31

Sissejuhatus

Haridussilma andmetel õppis 2019/20. õppeaastal Eesti kutseõppeasutustes 1327 haridusliku erivajadusega õppijat (Haridussilm, *s.a.*). Töös kirjeldatakse haridusliku erivajadusega õpilasi (edaspidi HEV õppija), kes vajavad kutseõppes terviseseisundist või erivajadusest lähtuvalt õppeprotsessis kohandusi. Erivajadusega inimesel on kutseõppes võimalik omandada haridus, mis aitab tal valmistuda tööks keerulisematel ja lihtsamatel aladel (Haridus- ja Teadusministeerium, *s.a.*). Erivajadusega õpilase puhul on oluline, et õpe oleks jõukohane ja toetav (SA Innove, *s.a.*). Kutseõpe võimaldab võimetekohast väljaõpet, et hiljemalt ka tööle rakenduda.

Kuni 30-aastaste noorte hulgas omandas 2006.–2012. aastal kutse- või kõrghariduse 2264 erivajadusega inimest. Nendest 73% osales aastatel 2006–2012 töajõus (Haaristo, Masso, & Veldre, 2016). Kooli lõppedes vajavad erivajadusega noored (edaspidi HEV noored) tihti lisaabi töö otsimisel ja leidmisel, Seetõttu on vaja nende koolist tööle siirdumisele pöörata täiendavat tähelepanu (Haaristo *et al.*, 2016). Erivajadusega õppijad omandavad praktika käigus juba teatava töökogemuse ning lõpetajale koostatakse vajadusel individuaalne tööellu üleminekuplaan, koostööd tehakse Rajaleidja keskuste ning Töötukassaga (Haridus- ja Teadusministeerium, *s.a.*). Ka 2016. aastal Töötukassa poolt käivitatud töövõimereformi eesmärgiks on aidata vähenenud töövõimega inimestel leida ja hoida tööd (Töötukassa, 2015).

HEV noorte puhul tuleb arvestada erinevate aspektidega, mis nende tööellu siirdumist raskendavad. Nendeks võivad olla tema psühholoogilised omadused, töökogemuse puudumine, pärsitud karjääri püüdlused-ootused, vähesed sotsiaalsed ja majanduslikud võimalused, aga ka tööturul ette tulevad eelarvamused ja diskrimineerimine (Haaristo *et al.*, 2016). Lisaks on HEV õpilase puhul oluline perekonna toetus. Näiteks ilmneb uurimustest, et nendel HEV õpilastel, kelle pere on paremal materiaalsel järjel, kus vanemad on kõrgemalt haritud ja tunnevad suuremat huvi oma HEV õpilase vastu, on paremad väljavaated tööturul, kui neil, kellel selline pere toetus puudub (Wehman *et al.*, 2014).

Mitmed autorid (Davies & Beamish, 2009; Haaristo *et al.*, 2016; Powers *et al.*, 2001; Rabren & Evans, 2016) rõhutavad lastevanemate kaasamise tähtsust HEV õpilase toetamisel tööellu siirdumisel, samas puuduvad autorile teadaolevalt uurimused, mis käsitleksid Eesti lapsevanemate väljakutseid ja rolli erivajadusega õppija tööellu siirdumise toetamisel nende endi perspektiivist.

Järgnevalt antakse töös teoreetiline ülevaade HEV õpilase tööle siirdumise toetamisest, HEV õpilase tööle siirdumisprotsessi mõjutavatest teguritest ja lapsevanemate rollist ning väljakutsetest selles protsessis.

1. Erivajaduste kutseõppijate tööellu siirdumise toetamine

HEV noorelt eeldab hariduses osalemine ja tööle siirdumine seda, et ta saab iseseisvalt piisavalt hästi hakkama. Hakkama saamiseks ei vaja ta ainult võimalust pääseda ligi õppeasutusele, praktika- ja töökohale. Tähtis on toimiv transport ja ligipääs elukohale. Samuti vajab erivajadusega õppija ka isikut, keda on võimalik usaldada, kes tööellu siirdumisel teda toetab ja nõustab (Haaristo *et al.*, 2016).

HEV õppijal on kõige lihtsam abi saada oma koolist, kus on tuttav ümbrus. Kutseõppeasutusest võib leida erinevat tuge pakkuvaid nõustajaid. Eesmärk on ennetada probleemide süvenemist ja soovitada sobivat sekkumist. Abi võib saada ka piirkonnas pakutavatest teenustest psühholoogilt, sotsiaalpedagoogilt, õpinõustajalt või eripedagoogilt. Erinevat nõustamist võivad pakkuda erinevad spetsialistid, lisaks on koole, kus seda tööd teeb rühmajuhendaja ja tõsisemate probleemide puhul pööratakse koolivälise abi poole (Kongi *et al.*, 2012).

Perioodiliselt tuleb üle vaadata ka õppekavad, et need oleksid vastavuses tööturuanalüüsidega, kohandades neid oskuste vajadusega. Pakkudes eri tasemega õppekavasid, on võimalik omandada tööturu tarbeks erineva tasemega kvalifikatsioone. Lisaks suureneb tänu individuaalsetele õppkavadele õppija enesekindlus, et toime tulla väljakutsetega ja suunduda tööturule. Õppijakesksus aitab vähendada järk-järgult toetuse taset ja nii tugevdab õpilane enda seost oskuste ja tööturul oodatavate oskuste vahel. (Euroopa Eripedagoogika..., 2013).

1.1 Erivajadusega õpilaste kutseõppest tööellu siirdumise toetamise praktika Eesti kutsehariduses

Kutsekoolid näevad oma rolli erivajadustega noorte tööle aitamisel järgmiselt (Haaristo *et al.*, 2016, lk 55–56):

1. Noorte tööturul osalemise eelduste, oskuste ja võimalike raskuste väljaselgitamine – info kogumine noore eelduste, oskuste ja tööturul tekkida võivate raskuste kohta.
2. Karjääriootuste juhtimine – erialade tutvustamine ja noore ettevalmistamine praktikaks.

3. *Tööelu ja –rütmiga harjutamine, mis on oluline hilisemas tööelus püsimise seisukohalt.*
4. *Tööle aitamine ja töökoha leidmine – koostöö tööandjatega oskustõuetevastamiseks, tööandja teavitamine ja nõustamine seoses erivajadustega.*
5. *Lõpetajate monitoorimine – võimaluse korral püütakse lõpetajaid edasises tööelus jälgida ja toetada nende käekäiku.*

Kutseõppeasutuse seaduse (2013) järgi peab kool õpilasele tagama tugiteenuste, karjääriteenuste (karjääriõpe, -info ja -nõustamine) kättesaadavuse, et õpilane suudaks täita oma põhiülesanded ja õppekvaliteedi. Kuivõrd kõikide kutseõppeasutuse enda võimekus karjääriteenuste pakkumiseks ei pruugi olla piisav, tehakse koostööd Rajaleidja keskustega (Haaristo *et al.*, 2016).

Kutseharidusstandard (2013) määrab kutseharidusõpingutes karjääriplaneerimise ja selle rolli. Tähtsamate pädevuste hulka kuulub õpilase loov ja algatusvõimeline tegutsemisviis, et planeerida oma karjäär hetke tööturul. Algatus- ja ettevõtlikkuspädevuse määra saavutamine sõltub kutseharidusstandardi järgi õpitava kutseõppe tasemest: kui näiteks teise taseme kutseõppe õppija osaleb oma karjääriplaani koostamisel, siis neljanda taseme kutseõppe lõpetaja koostab karjääriplaani juhendamisel (Kutseharidusstandard, 2013). Karjääriplaneerimisoskuse arendamine on kutseõppes läbivaks teemaks, kuid seda võidakse pakkuda ka eraldi valikainena. Haaristo jt (2016) leidsid, et HEV õppijatel on kehv karjääriteadlikkus, neil puudub arusaam sellest, missugusele erialale nad õppima asusid ning kas valitud eriala sobitub nende oskustega. Lisaks ei pruugi HEV õppijad valida valikainena pakutavat karjääriõpet ning neile ei pruugi olla piisav ka kohustusliku üldoskuste moodulina pakutav karjääriõpe (Haaristo *et al.*, 2016).

Tööturul püsimise seisukohast peetakse kutsehariduses oluliseks kujundada hariduslike erivajadustega õppijate tööharjumus praktikakogemuse kaudu (Haaristo *et al.*, 2016). Kutseõppes võib praktilise töö või praktika kohandamise tarbeks erivajadusega õppijale koostada individuaalse praktikaplaani. See on üks individuaalse õppekava võimalus praktika läbimiseks, kus on välja toodud nõuetes ja tingimustes HEV õpilase erisused. Nii erivajadustega õppijad kui koolid peavad praktikat vajalikuks ning hindavad seda kõrgelt, kuna praktika läbimine võimaldab harjuda töörütmiga ning loob noorele esimese korraliku ettekujutuse tegelikust töötamisest ja tööelust ettevõttes (Haaristo *et al.*, 2016).

Erivajadusega isikute kutseõppeasutuses õppimise tingimused ja kord (2014) alusel, võidakse vajaduse korral erivajadusega õppijale kutseõppeasutuse poolt koostada individuaalne üleminekuplaan. Tööandja jaoks on üleminekuplaani kogutud ja koondatud

HEV õpilase kui tulevase töötaja kohta oluline õpingute ajal ilmnunud info, et koolist tööellu siirdumist toetada. Üleminekuplaan on sisuliselt kui CV, aga HEV õpilasele mõistetav, tuues välja tema oskused, praktikakogemused, aga ka õpetajate ja spetsialistide soovitusel, millele tööandjal on võimalus tähelepanu pöörata. Lisaks on üleminekuplaanist võimalik tööandjal leida juhendajate kontaktandmed, et vajadusel lisainfot ja nõu küsida (Haaristo *et al.*, 2016). Praxise uuringust (*ibid.*) selgus siiski, et kuigi üleminekuplaane peetakse vajalikuks, koostavad neid vaid vähesed koolid, kuna üleminekuplaanide koostamine ei ole koolide jaoks kohustuslik ning koolidel puudub tihti võimekus ja ressursid nende koostamiseks. Samuti selgus, et vanemad, noored ja tööandjad pole üleminekuplaane kunagi näinud.

Eelpool kirjeldatud tugimeetmetele lisaks pakutakse haridusliku HEV noorele kutsehariduses toetatud õpet, näiteks õppenõustamist, õppijatele võimaldatakse mitmeid toetusi ja soodustusi, koostatakse vajadusel individuaalne õppekava, mis võimaldab kohendada õppijale sobivaks kasutatavaid õppemeetodeid, õppeaega, -sisu ja muud (Kongi *et al.*, 2012). Haaristo jt (2016) sõnul peetakse eriti tõhusaks rühmajuhendajate tegevust, kes hoiavad noortega pidevalt kontakti ja tuletavad neile meelde nende kohustusi, kuid ka selle meetme tõhusus sõltub kooli suurusest ja suutlikkusest.

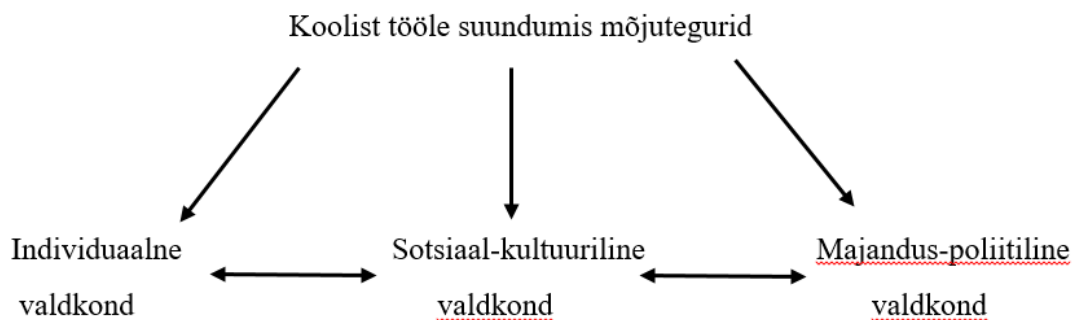
Kokkuvõtteks võib öelda, et koolidel on võimalik kasutada mitmeid meetmeid erivajadusega õppijate tööellu siirdumise toetamiseks, karjääriteenuste pakkumise võimekus on koolides erinev ning vajadusel tehakse koostööd Rajaleidja keskustega.

1.2 Erivajadusega kutseõppijate tööellu siirdumist mõjutavad tegurid

HEV noored kogevad tööellu siirdumisel mitmeid barjääre. Nende takistuste hulka kuuluvad kaasamisprobleemid, transpordiprobleemid ja puudulik töökogemus, viimane on HEV noorte seas eriti levinud. Peale nende ühiste takistuste erinesid HEV noorte tõkked psühhiaatriliste puuetega noorte tõketest. HEV noorte jaoks olid tavalised tõkked sotsiaalsete oskuste puudumine ja kognitiivsed probleemid, samas kui psühhiaatriliste puuetega noorte puhul oli tavaliseks takistuseks halb kontroll psühhiaatriliste sümptomite üle (Noel, Oulvey, Drake, & Bond, 2017).

DeLuca, Godden, Hutchinson, ja Versnel (2015) on loonud mudeli, mille kohaselt mõjutavad noorte täiskasvanuikka ja tööellu siirdumist esiteks individuaalsed psühholoogilised omadused ja oskused, teiseks sotsiaalsed ja kultuurilised seosed ning väärtused ja kolmandaks poliitilised kui ka majanduslikud tegurid (joonis1). Iga valdkond toimib koostöös teiste valdkondadega. Näiteks majanduslik-poliitiline valdkond mõjutab

kättesaadavate programmide ja ressursside olemust sotsiaal-kultuurilises valdkonnas. Sarnaselt on sotsiaal-kultuurilisest valdkonnast mõjutatud individuaalsed arusaamad koolist ja töölkäimisest.

Joonis 1. Koolist tööle suundumise mõjutegurid (DeLuca *et al.*, 2015, lk 182-196)

Individuaalsesse valdkonda kaasati aspektid, mis on seotud indiviidi tunnustega (iseloomujoontega). Nende aspektide hulka kuuluvad noore tegutsemisvõime, enesemääratluse ja enesekehtestamise oskused. Tegutsemisvõime kontseptsioon peab hõlmama nii indiviidi pädevusi kui ka nende reaalseid kogemusi üleminekul koolist tööle. Emotsionaalsed, sotsiaalsed ja rahalised ressursid on kõik aspektid, mis mängivad rolli üleminekul koolist tööle ja annavad oma osa indiviidi tegutsemisvõimesse (DeLuca *et al.*, 2015).

Järgnevalt lisavad DeLuca jt (2015), et sotsiaal-kultuurilisse valdkonda on kaasatud aspektid, mis mõjutasid noore toimetulekut sotsiaalsete normide ja kultuuriliste väärtustega. Need aspektid sisaldavad perekonda, suhteid eakaaslastega, koolipoolseid ootusi sotsiaalsele oskustele ja käitumisele ning kogukonnapõhiseid kultuurilisi ja sotsiaalseid teenuseid. Perekonna, eakaaslaste gruppide, kooli sotsiaalsete ja käitumuslike ootuste ning kogukonna teenuste aspektid mis mõjutavad noore arusaama sotsiaalsetest normidest ja kultuurilistest väärtustest, kui ka mõjutavad tema edasist seotust kooli ja tööga. Pereliikmed, perekonna väärtushinnangud ja pere ressursid mõjutavad sageli psühholoogilisi aspekte ja noore ülemineku kogemust. Lisaks sellele võivad perekonna sotsiaal- majanduslik staatus, rahvus ja geograafiline asukoht, kus nad on otsustanud elada mõjuda indiviidile nii toetavalt kui takistavalt. Edasised väljakutsed võivad tekkida geograafilisest asukohast: maapiirkondades

võib olla vähem kutse- ja töökohapõhiseid töökohti, samas kui linnas võib tekkida vajadus pikkadeks sõitudeks, kui kutse- ja töökohapõhiseid töökohad asuvad noorukite kodust kaugel.

Lõpetuseks, majanduslik-poliitilisse valdkonda on kaasatud rahanduslikud kaalutlused, valitsusstruktuurid ja poliitikad, mis võivad kujundada hariduslikke ja tööhõive sektoreid ning anda konteksti, milles noore üleminek koolist tööle aset leiab. Globaalsed ja riiklikud poliitikad, majandus ja globaliseerumine kõik kujundavad tööturu tingimusi ja mõjutavad noorte üleminekut haridusvaldkonnast tööturule. Kõik kolm kokkupuutepunkti on omavahel seotud ja mõjutavad üksteist. Mõjutades noorte arusaamist sellest, kuidas ellu viia oma tegutsemisvõimekust ja enesemääratlemist oma kogukonna sotsiaalses ja kultuurilises miljöös. Selleks, et edukalt tööga hõivatud olla, peavad riskigrupi noored arvesse võtma ja mõistma seoseid nende isiklike püüdluste, huvide, võimete ja ka neid mõjutavate sotsiaalsete ja kultuuriliste gruppide (sh perekond, eakaaslased, õpetajad nende koolides ja täiskasvanud mentorid) ootuste vahel. (DeLuca *et al.*, 2015).

Wehman jt (2014) leidsid, et HEV noorte tööellu siirdumist mõjutavad tegurid on järgnevad: noore koolikohustuse täitmine üldhariduskoolis, töötamise kogemuse saamine keskkoolis, õppimine kutsekoolis või 4 aastat ülikoolis, puuduvad arreteerimised ja positiivsed vanemate poolsed ootused pärast keskkooli töölemineku suhtes. Kõrgeima olulisusega olid töötamise kogemus keskkooli ajal ning vanemate positiivsed ootused pärast keskkooli töötamisele. Mõned ennustavatest väärtustest on arvatavasti seotud funktsionaalsete võimete tasemega ja seega ka puude raskusastmega, eriti võime suhelda, iseseisvalt süüa ja riietuda ning ringi liikuda. Nende tegurite ennustav väärtus näitab, et teenused nagu näiteks tööteraapia, füsioteraapia ja kõneteraapia võivad olla kasulikud õpilaste pikaajaliste väljavaadete parandamisel. Need leiud toovad välja üleminekuprotsessi kaks kriitilist aspekti: töötreeningu ja töökogemuse saamise olulisus keskkoolis ning vanemate ootuste roll lapse tuleviku osas.

Haaristo jt (2016, lk 23) võtavad kirjanduse ülevaate põhjal kokku, et teiste riikide kogemuse järgi mõjutavad hariduselust tööturule siirdumist HEV noorte puhul järgmised tegurid:

Indiviidiga seotud tegurid: (1) vaimne võimekus, funktsionaalsed võimed ja tervis; (2) töö-kogemus ja tööpraktikas osalemine; (3) oskused ja teadmised ning ameti omandamine; (4) psühholoogilised omadused, optimism, eneseteadlikkus, enesekehtestamine ja iseseisvus; (5) lähedaste toetuse tajumine; (6) sotsiaalsed oskused; (7) karjääriootused, -teadlikkus ja -püüdlused.

Sotsiaalsed ja lähisuhtevõrgustikega seotud tegurid: (1) vanemate tugi ja kaasatus siirdumis-protsessi; (2) vanemate toetavad ootused noore iseseisvuse, õppimise ja töötamise suhtes; (3) vanemate haridus; (4) perekonna ja leibkonna majanduslikud ressursid; (5) vanemate ja lähedaste toetav hoiak ning abi.

Ühiskondlikud ja majanduslikud tegurid: (1) erivajadustega noore juurdepääs haridusele, kohandatud haridusele ja toetatud õppimisele; (2) eelarvamused ja diskrimineerimine tööturul; (3) ühiskondaja kogukonda kaasatus; (4) siirdeprogrammid.

Kirjanduse põhjal selgub, et HEV noored kogevad mitmeid barjääre tööellu siirdumisel, näiteks puuduv töökogemus, kaasamis- ja transpordiprobleemid. Olulisemad faktorid, mis mõjutavad nende tööellu siirdumist, on töötamise kogemus ja vanemate positiivsed ootused töötamisele.

1.3 Lastevanemate roll ja väljakutsed erivajadusega kutseõpilase tööellu siirdumise toetamisel

Nagu mitmed autorid (Wehman *et al.*, 2014; DeLuca *et al.*, 2015; Haaristo *et al.*, 2016) on välja toonud, mõjutavad erivajadusega õppijate tööellu siirdumist märkimisväärselt ka nende vanemad. Olles oma erivajadusega lapsele eestkostja, vajavad lapsevanemad mitmetes valdkondades teadmisi, et saada osa vajaminevatest teenustest ja ressurssidest. Rabren ja Evans (2016) lisavad, et enamik lapsevanemaid ei tunne, et nad oleksid tõhusalt ette valmistunud erinevate vajaminevate teenuste seas orienteeruma, tagamaks oma lapse eduka siirdumise koolijärgsetesse tegevustesse. Selletõttu kardavad paljud lapsevanemad oma erivajadusega lapse siirdumist koolist täiskasvanuikka. Kardetakse täiskasvanuea teenuste vähesust alates hetkest, kui nende erivajadusega laps ei saa enam tavapärasest tuge.

Probleemiks võib sageli osutuda see, et vanemad teevad ise kõik noore eest ära, samal ajal kui lapsevanematel oleks just võimalus last täiskasvanuks saama innustada. Lapsevanemad ei saa aru, et laps võiks püüda ise hakkama saada, olles kutsekooli lõpetades juba täiskasvanud. Samal ajal puutuvad koolide esindajad sageli kokku lapsevanematega, keda on noore haridusse ja karjäärivalikute tegemistesse väga raske kaasata. Paljud HEV õpilased tulevad kutseõppeasutusse tavakooli tavaklassist, kus eelnevalt ei olnud nende haridusliku erivajadust märgatud. Nende samade HEV õpilaste lapsevanemate teadlikkust tuleb suurendada, sest varem ei ole lapsevanemad osanud oma lastele teistsugust tuge

pakkuda ja pigem ollakse pahased kutseõppeasutuse peale, kui hariduslikule erivajadusele osutatakse (Haaristo *et al.*, 2016).

Osadel vanematel on Töötukassa suhtes kõrged ootused HEV noore tööle aitamisel. Lapsevanemad soovivad, et Töötukassa tegeleks nende noorega puudespetsiifiliselt. Oodatakse, et Töötukassa juhtumikorraldaja keskenduks igale juhtumile piisavalt, et leida parim lahendus, sealhulgas käiks vajadusele vastavalt noorega töökohal kaasas ning suhtleks noore vanemate ja lähedastega. Lisaks oodatakse suutlikkust ja oskust tööandjaid motiveerida. Samal ajal on lapsevanemaid, kes ei ole Töötukassa sse pöördunud ja arvavad, et nad ei peaks seda ka tegema. Tekib tunne, et Töötukassa rolli ja tegemiste osas puudub vanematel selge arusaam, ning selletõttu suhtutakse Töötukassa sse skeptiliselt (Haaristo *et al.*, 2016).

Noorte täiskasvanud puuetega inimeste üleminek koolijärgsesse ellu nõuab koordineeritud kavandamist, koostöö tegemist ja otsuste langetamist koolitöötajate, pere ja kogukonna vahel. Kuna selle õpilaskonna jaoks on koolijärgsed teed tavaliselt keerulised ja piiratud, peetakse perekonna kaasamist üleminekuprotsessi oluliseks komponendiks (Davies & Beamish, 2009). Kui perekonnad näevad, et nende lapsed saavad üha enam rakendust, vanemad saavad teistelt vanematelt tuge ja näpunäiteid ning nende lapsed kohtuvad teiste erivajadusega täiskasvanutega, kes on elus hakkama saanud, siis muutuvad erivajadusega laste perekonnad ka üha kindlamaks oma lapse võimetes ja võimaldavad neil iseseisvamalt tegutseda. Kui õpetajad, lapsevanemad ja kogukonnaliikmed saavad teha ühtselt koostööd, et noori abistada, teevad nad sellega tulevikuks olulise investeeringu (Powers *et al.*, 2001).

Pereliikmed, perekondlikud väärtushinnangud ja pere ressursid mõjutavad sageli noorte ülemineku psühholoogilisi aspekte ja läbielatud kogemusi. Emotsionaalsed, hariduslikud ja sotsiaalsed ressursid, mida vanemad ja hooldajad on võimelised tagama, kinnistavad noorte identiteeti (Noel *et al.*, 2017).

Noel jt (2017) on leidnud, et kõrgemate ootustega lapsevanemad annavad oma lapsele võimalused, toetuse ja julgustuse iseseisvamalt toime tulla. Lapsevanemad, kellel on oma laste suhtes kõrgemad ootused, võtavad suurema tõenäosusega koos lastega osa tegevustest, mis suurendavad normaalsustunnet, autonoomiat, eneseväljendust ja loovust. Oluline on, et koolid aitaksid lapsevanematel teadlikuks saada sellest, millist mõju nende ootused võivad avaldada lapse eesmärkidele ja otsustele, ning julgustada ja toetada lapsevanemaid kõrgeid eesmärke seadma. Näiteks võivad koolid tõsta lapsevanemate ootusi, tagades tööga seotud oskuste ja käitumisviiside õpetamise kõigis kooliastmetes ja ka kodus, dokumenteerides progressi nende oskuste õppimises, seades ambitsioonikaid kuid saavutatavaid tööhõive

eesmärke üheskoos õpilase ja tema vanematega, informeerides pereliikmeid töövõimalustest ja ressurssidest, mis on neile kättesaadavad, ja tuues need ressursid ka üleminekuprotsessi planeerimisse ja elluviimisse.

Rabren ja Evans (2016) on leidnud, et lapsevanematel on vastakad kogemused seoses koolipoolse toetusega nende laste tööellu siirdumise toetamisel. Positiivse poole pealt tuuakse välja, et oldi väga hoolivad, õpetajad ja kooli programmid aitasid tal inimestega läbi saada või tegid õpetajad piiratud ressursse arvestades väljapaistvat tööd. Aga oli ka negatiivseid kommentaare. Toodi välja, et ei oldud rahul õpetajate ega üleminekuprogrammidega. Mainiti, et enamik õpetajaid ei teadnudki, et õpilasel oli Aspergeri sündroom ja üleminekuametnik pakkus küll brošüüre, aga ei midagi olulist (Davies & Beamish, 2009). Uuringutes on teatatud ka soovist teha ülemineku kavandamisel koostööd kvalifitseeritud ja kompetentsete spetsialistidega. Samuti tõsteti osalejate hulgas esile olulisust teha koostööd kvalifitseeritud töötajatega, kes on saanud hariduse koolist tööellu siirdumise osas (Rabren & Evans, 2016).

Eesti konteksti uurides on Haaristo jt (2016) leidnud, et lapsevanemad otsivad praktika- ja töökoha sageli ise. Põhiliselt on nad selleks kasutanud isiklikke tuttavaid ja kokkupuuteid tööandjatega. Takistusena tõid HEV noorte vanemad välja sobivate töökohtade puudusi, tööandjad ei ole motiveeritud kohandama ja looma töökohti, mis sobiksid erivajadusega inimestele. Lisaks vajavad paljud juhendamist ja tugiisikut pikema aja jooksul kui seda hetkel pakutakse. Vanemad peavad oluliseks karjääriõppe parandamist ja nõustamist nii, et HEV noor tutvuks erinevate erialadega juba enne kooli astumist. Lisaks peetakse tähtsaks õpetajate teadlikkuse suurendamist, et õppetöös HEV õpilasega paremini toime tulla. Tööandjatega seoses leitakse, et tuleks suurendada nende teadlikkust erinevatest erivajadustest ning suurendada motivatsiooni erivajadustega inimese palkamiseks. Töö leidmise ja tööle sisseelamise toetamisel peetakse oluliseks koostööd Töötukassaga ning tugiteenuste kättesaadavuse ja paindlikkuse suurendamist, et vähendada lapsevanemate koormust sellel eluetapil (Haaristo *et al.*, 2016).

Varem on Eesti kontekstis põgusalt uuritud erivajadustega lapsevanemate arvamust noorte tööellu siirdumise takistuste kohta, kuid puudub ülevaade sellest, missugusena näevad lapsevanemad ise oma rolli HEV noore tööellu siirdumise toetamisel ning missuguseid väljakutseid nad seoses oma rolli täitmisega kogevad – see on ka käesoleva bakalaureusetöö uurimisprobleemiks.

Eelpool öeldust tulenevalt on kavandatava bakalaureusetöö eesmärgiks kirjeldada, millised on lastevanemate väljakutsed haridusliku erivajadusega õppija kutseõppest tööellu siirdumise toetamisel ning missugusena näevad lapsevanemad oma rolli selles protsessis.

Uurimuse eesmärgist lähtuvalt püstitati järgmised uurimisküsimused:

- 1) Missuguseid väljakutseid kogevad lapsevanemad erivajadusega õpilase toetamisel koolist tööellu siirdumisel?
- 2) Millisena tajuvad lapsevanemad enda rolli erivajadusega õpilase tööellu siirdumise toetamisel?

2 Metoodika

Uurimuse eesmärgist lähtuvalt viidi läbi kvalitatiivne uurimus. Nii saadi vastused intervjuude abil suhtlemise teel ja keskenduti uurimuses osalejate vastustele, et uuritavat nähtust mõista ja analüüsida (Laherand 2008).

2.1 Valim

Uurimus viidi läbi sihipärase mugavusvalimi alusel. Uurimusse valiti HEV õpilaste vanemad, keda autoril oli lihtne kaasata (Rämmer, 2014). Uurimuse eesmärgist lähtuvalt oli valimisse kuulumise kriteeriumiks kuulumine lihtsustatud õppekaval õppivate erivajadusega kutseõppurite lapsevanemate hulka, kes on seotud oma HEV õpilase toetamisega. Uuritavate kontaktandmed saadi koolipoolse tugisüsteemi järelpärimise kaudu. Kooli poolt võeti ühendust nendega, kes tõenäoliselt intervjuudes osaleda sooviksid. Koolist saadeti uuritavatele elektroonilised kirjad kutsega intervjuule. Uuritavatele selgitati uurimuse eesmärki, anti teada uurimuse läbiviija nimi ja tema kontaktandmed. Saanud uuritavatelt nõusoleku uurimuses osalemiseks, jagati omavahel telefoninumbrid. Telefoninumber jagati intervjuude täpse aja kokku leppimiseks ja läbiviimiseks. Esmasel telefonivestlusel korraldati ülevaade uurimuse eesmärgist, intervjuude läbiviimise kord, konfidentsiaalsus ja täpne intervjuu toimumisaeg. Uurimuses osalemine oli vabatahtlik, intervjuu osalejatele tagati konfidentsiaalsus. Valimi suuruseks oli kuus lapsevanemat, ülevaade uuritavate taustaandmetest annab tabel 1. Uuritavate konfidentsiaalsuse tagamiseks on siin ja edaspidi kasutatud uuritavate tähistamiseks pseudonüüme.

Tabel 1. Uuritavate taustaandmed

Pseüdonüüm	Sugu (M/N)	Vanus	Haridustase
Mari	N	50	Kõrgharidus
Asso	M	57	Kõrgharidus
Ene	N	50	Keskharidus
Alli	N	58	Kõrgharidus
Kaido	M	52	Kõrgharidus
Merit	N	40	Keskharidus

Uuringus osales kaks meest ja neli naist. Intervjueeritavate vanus jäi vahemikku 40-58 eluaastat, keskmiseks vanuseks oli 51,2 aastat. Uurimuses osalenute hulgas oli kahel lapsevanemal keskharidus ja neljal kõrgharidus.

2.2 Andmete kogumine

Andmeid koguti poolstruktureeritud individuaalintervjuudega, kuna poolstruktureeritud intervjuu on paindlik, võimaldades vajadusel muuta küsimuste järjekorda ning küsida täiendavaid küsimusi (Lepik *et al.*, 2014). Uurimiseesmärgist lähtuvalt koostati intervjuu kava (lisa 1). Intervjuu kava koostati juhendajaga konsulteerides. Intervjuu kava koosnes sissejuhatavast osast ning neljast eraldi teemast, mille all olid küsimused. Esimeseks teemaks oli koolipoolsed tegevused (näiteks: Kuidas toetatakse Teie koolis lapse tööellu siirdumist?). Teiseks teemaks oli erivajadusega laps kui tööle siirduja, kus toodi välja, milliseid väljakutseid lapsest endast võib tööle siirdumisel ette tulla. Kolmandaks teemaks oli lapsevanemate enda roll (näiteks: Millisena näete enda rolli lapse tööellu siirdumise toetamisel?). Neljandaks ja viimaseks teemaks oli ettepanekud. Kokku oli intervjuus 20 küsimust.

Uurimuse valiidsuse tõstmiseks viidi läbi prooviintervjuu. Prooviintervjuu tõi välja intervjuukava kitsaskohad ning selle, kas uurimisküsimustele saadi intervjuuküsimustega vastused. Prooviintervjuu aitas teha intervjuu küsimustes väikeses mahus muudatusi ja täpsustusi. Sellele järgnevalt viidi 2020. aasta kevadel läbi viis intervjuud HEV õpilase lapsevanemaga. Vanematele selgitati intervjuu käiku, konfidentsiaalsuse tagamist ning küsiti luba intervjuu salvestamiseks. Eriolukorra tõttu riigis viidi kõik intervjuud läbi telefonivestluse teel. Telefoni teel võivad uuritavad end tunda ja vastata vabamalt. Sellegipoolest võib otsese kontakti puudumine põhjustada saadud andmete moonutamist ja

kadumist. See omakorda võib mõjutada andmete analüüsi ja tõlgendamist ning nii kahjustada uurimuse tulemusi (Novick, 2008).

Erinevate vanematega intervjuud läbi viies kasutati intervjuu kava, aga ei peetud sellest tungivalt kinni ja kasutati kavas olevaid küsimusi vastavalt intervjuu edenemisele (Lepik *et al.*, 2014). Küsimuste järjekorra määras intervjuueerija ja vastavalt vajadusele sai küsimusi kas ümber sõnastada või siis lisada (Õunapuu 2014). Intervjuude pikkus varieerus vahemikus 15-35 minutit. Keskmine intervjuude pikkus oli 28,3 minutit. Intervjuud salvestati internetis oleva *online-voice-recorder*'i abil.

Uurimuse läbiviimisel järgiti hea teadustava põhimõtteid: austati uuringusse kaasatud inimeste privaatsust ja vaba tahet ning järgiti isikuandmete kaitse põhimõtteid (Hea teadustava, 2017). Uurimuses osalejatelt küsiti nõusolekut uurimuses osalemiseks ja intervjuu salvestamiseks, neid teavitati uurimuse eesmärkidest ja andmete kasutamise viisist.

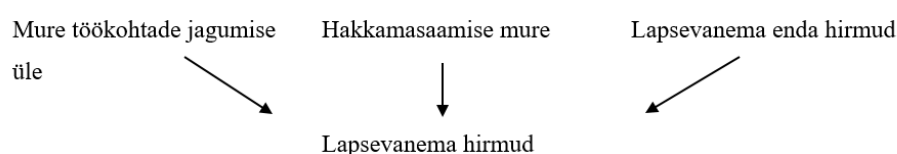
2.3 Andmete analüüs

Andmete analüüsimiseks kasutati induktiivset sisuanalüüsi, kuna selle tugevuseks on „uurimuses osalejate maailma mõistmine ja nende tõlgenduste ning tähendussüsteemide uurimine“ (Kalmus, Masso, & Linno, 2015). Eelnevalt määratletud kategooriaid ei olnud, täpsemad koodid ja kategooriad tuletati saadud andmetest (Kalmus *et al.*, 2015).

Esiteks andmed transkribeeriti. Transkribeerimiseks kasutati veebipõhist kõnetuvastusprogrammi (Alumäe, Tilk ja Asadullah, 2018). Tähtis oli intervjuueeritava kõne võimalikult täpne kirjanek. Uurija kuulas lindistust algusest lõpuni, et mõista uuritava kõnemustrit ja öeldud mõtet paremini mõista (Laherand 2008). Intervjuueeritavate konfidentsiaalsuse tagamiseks jäeti transkribeerimise käigus tekstist välja aspektid, mis võiksid vastaja isikule kuidagi viidata. Transkribeeritud tekstid vormistati Wordi tekstitöötlusprogrammis, kasutades kirjatüüpi Times New Roman, kirja suuruseks 12 punkti, reavahe 1,5 ja paberiformaat A4. Kokku saadi transkribeeritud intervjuusid 34,5 lehekülge. Transkribeeritud intervjuude pikkus varieerus 4 kuni 8 leheküljeni. Transkribeeritud intervjuu keskmine pikkus oli 5,75 lehekülge.

Andmed kodeeriti samuti Word tekstitöötlusprogrammis. Kodeerimiseks loeti intervjuusid ja uurimisküsimusi mitmeid kordi läbi. Uurimisküsimuste järgi otsiti tekstist üles tähenduslikud lõigud ning laused ja anti nendele sobivad koodinimed. Kodeerimist kasutati, et tekstist välja tuua ja esile tõsta peamised väited ja kontekst. Kodeerimise põhiline eesmärk on teksti osadeks lahutamine, tekiks korrastatud süsteem ja teksti mõistmine (Laherand 2008).

Kodeerimise näide on esitatud lisas 2, kus UK1 tähistab esimest uurimisküsimust ja UK2 tähistab teist uurimisküsimust. Järgnevalt koondati sarnased koodid kategooriate alla. Edasi sai töötada kategooriatega, uurida koodide omavahelisi suhteid ja rühmitada neid sarnastega (Kalmus, Masso, & Linno, 2015). Näide kategooriate kujunemisest on toodud joonisel 2. Esimese uurimisküsimuse andmeid analüüsid leiti kodeerimise käigus, et lapsevanemad kogesid mitmeid hirme ja muresid, mis koondati ühe kategooria alla – lapsevanema hirmud.

Joonis 2. Kategooriate kujunemine

Andmeanalüüsi tulemusena moodustus esimese uurimisküsimuse alla 4 kategooriat ja 19 koodi, teise uurimisküsimuse alla 2 kategooriat 13 koodiga. Täpsema ülevaate kujunenud kategooriatest annavad lisad 3 ja lisa 4.

3 Tulemused

Bakalaureusetöö eesmärgiks oli kirjeldada, millised on lapsevanemate peamised väljakutsed erivajadusega õppija kutseõppest tööellu siirdumise toetamisel ning missugusena näevad lapsevanemad oma rolli selles protsessis.

Järgnevalt esitatakse uurimistulemused uurimisküsimuste ja andmeanalüüsis kujunenud kategooriate kaupa. Andmete illustreerimiseks kasutatakse kategooriate kirjeldamiseks tsitaate, ebaolulise või konfidentsiaalse tekstiosa tähistamiseks kasutatakse tähistust /.../. Tsitaadid esitatakse kaldkirjas ja keeleliselt toimetamata.

3.1 Missuguseid väljakutseid kogevad lapsevanemad erivajadusega õpilase toetamisel koolist tööellu siirdumisel?

Esimese uurimisküsimuse alla moodustusid järgmised kategooriad: lapsevanema hirmud; ühiskonna ja ettevõtete suhtumine erivajadusega inimese töövõimekusse; erivajadusest tingitud väljakutsed ning kool ja koolis käimine.

Lapsevanemate öeldu põhjal võib andmetest välja tuua **lapsevanemate hirmud**, saadakse aru kui tähtis on iseseisvus ja kardetakse oma lapse hakkamasaamise ees tööülesandeid täites. Samuti mõistavad lapsevanemad, et tööle suundudes oleks nende lapsel vaja tuge. Näiteks ütles intervjuueritav järgmist:

Tal ikkagi puudub see võimekus, teeb ühte ja homme teist tööd, /.../ et ma teen praegu seda ja nüüd ma pean hakkama seda tegema, seda ta nagu ei suuda teha /.../. Temal jah mingi lihtne töö ja algseks perioodiks tugiisik aitab asjad selgeks saada. (Kaido)

Eelnevat silmas pidades, tuleb andmeanalüüsist välja veel, et lapsevanemad mõtlevad ka olukorrale, kus ühiskonnas kaovad lihtsamad tööd ja nende HEV lapsele jääb selletõttu töökoht leidmata.

Lisaks sellele toovad lapsevanemad välja hirmu selle ees, kui laps peaks jääma üksinda. Nad mõistavad, et koolitee lõppeb ja tööle ei pruugi saada. Sellel hetkel, kui kodus on teised lapsed, siis on ka keegi, kes nende HEV lapsele seltsi pakub. Tulevikus võib olukord muutuda ja nähakse probleemi, lapsevanem ütleb näiteks järgmist:

/.../ siis paratamatult nii ema kui mina vanemana siis see probleem, et kui laps jääb üksinda (Asso).

Andmete analüüsimise käigus avaldus kategooria **ühiskonna ja ettevõtete suhtumine erivajadusega inimese töövõimekusse**, milles leiti, et lapsevanematel tuleb ette raskusi võitlemisel bürokraatiaga. Erivajadusest tingitult tuleb oma lapsele taotleda erinevaid dokumente, see aga võib olla raske, et saada oma HEV lapsele vajaminevad paberid. Näiteks ütles intervjuueritav:

Ja et see töövõimetus saada seegi oli suht suur taotlemine /.../ paberid saadetakse Tallinnasse ja inimene kes tegelikult rohkem on masin kui inimene teeb otsuse asjasse süvenemata /.../ Tegelikult psüühiliselt oleks see väga raske (Kaido).

Lapsevanemad kogevad väljakutseid ka praktika ning töökohti otsides. Nad tunnevad, et ettevõtted ei ole valmis HEV õpilasi tööle võtma. Kogemused näitavad, et kui töökoht ka leitakse, siis tööandja huvi töötaja vastu kaob, kui saadakse teada tulevase töötaja erivajadusest. Intervjuus ütles lapsevanem järgmist:

/.../ kui kujutleme tulevase töökoha suhtes, et kui nad saavad teada, et see laps on natukene teistmoodi ega nad ei ole eriti palju huvitatud teda tööle võtma. (Ene)

Intervjuudest saadud andmeid analüüsides kerkib esile see, mida lapsevanemad kogevad ühiskonna ning ettevõtete poolt. Lapsevanemad tunnevad, et ettevõtted ei ole valmis tegelema HEV õpilasega. Samuti toodi välja mõtteid, et kui ühiskonnas saaks võimalusel midagi muuta,

siis oleks see näiteks ettevõtete suhtumine HEV õpilastesse. Lapsevanemad suhtuvad ise oma HEV lapsesse täpselt samamoodi nagu teistesse peres olevatesse lastesse ning ootavad, et seda teeksid ka teised. Lisati, et erivajadustega inimestel võiks olla võrdväärsed võimalused tavainimestega ja et neid koheldaks ühiskonna poolt vastavalt.

Ühiskonna ja ettevõtete suhtumisest ja eitusest kerkib esile veel üks väljakutse. Intervjuude andmeid analüüsides tuli välja, et väljakutseid kogevad lapsevanemad tunnevad ennast eemale tõugatuna. Praktika- ja töökohti otsides, peavad lapsevanemad leppima pideva eitusega. Näiteks tõi intervjuueeritav välja järgmist:

Toime tulla sellise pideva eitusega. Samas ma saan aru, et kui ei ole midagi pakkuda siis ei ole midagi pakkuda. Tekib selline äratõugatus tunne. (Kaido)

Lapsevanemate intervjuude andmetest, saab välja tuua järgmise väljakutse: **erivajadusest tingitud väljakutsed**. Kutsekoolis puututakse kokku HEV õpilasega, kes on juba piisavalt vana ja piisavate oskustega, et õppida ametit. Lapsevanemad kogevad erivajadusest tingitud tervise ja käitumisprobleeme oma lapse puhul algusest peale. Väljakutsena toob järgmine lapsevanem välja:

/.../ haigusest tulenevalt millega me peame arvestama igapäevaselt, olme probleemide küsimustes ja toitumisest tulenevalt ja vaba aja veetmisest tulenevalt. Need vajadused on aasta aastalt väiksemaks jäänud kuna laps on tohutult arenenud. Esimestest aastatest olid väga suured käitumishäired. Väga palju pidi jälgima. (Kaido)

Lisaks sellele, et tuleb hakkama saada tervisest ja käitumisest tulenevate väljakutsetega, on paljudel lapsevanematel peredes peale HEV lapse teisigi, nii-öelda tavalapsi. Lapsevanemad tõid välja, et seegi lisab peres väljakutseid. Samuti tunnistavad lapsevanemad, et sellises olukorras jääb puudu teadmistest. Lapsevanemad tõdesid, et kui lapsel tekivad erivajadusest tulenevalt probleemid, siis ei jõuta tihti mureküsimusele jälile ning hiljem ei taheta mingi aja jooksul seda olukorda endale tunnistada. Erivajadusest tulenevalt kogevad HEV õpilaste puhul lapsevanemad laste aeglasemat arengut. Toodi välja, et lapsel ei pruugi esineda teisi nähtavaid erivajadusest tulenevaid väljakutseid, küll aga võtab ülesannete täitmine või riietumine aega. Näitena mainis üks lapsevanem intervjuus:

Ega sellel poisil erivajadustega ega tal ei avaldugi kuidagi kui ta oli omal ajal üliaeglane (Alli).

Andmeid analüüsides kerkis esile lapsevanemate väljakutse **kool ja koolis käimine**.

Lapsevanemate jaoks oli väljakutseks koolide teadmised erivajadusega lapsest ja valmisolek

erivajadusega tegeleda ning koolipoolsete ootustega erivajadusega lapse võimekuse suhtes. Näiteks toodi intervjuus välja kooli ootus võtta vastu tublimad ja juba iseseisvamad HEV õpilased. Nii tekib olukord, kus lapsevanematel ei ole erinevaid valikuid, kuhu oma HEV õpilane kooli panna ja tuleb leppida nii-öelda sellega, mis võimalik. Järgnevalt toodi välja lapsevanema mõte:

Noh ega neid toimetulekulastele eriti neid võimalusi õppimiseks tulevikus eriti palju ei ole. (Asso)

Intervjuudest tuleb andmeid analüüsides esile, et peale seda kui lapsevanemad on leidnud sobiva kooli ja õppe, siis järgnevalt tekib vajadus info vahetusele lapsevanema ja kooli vahel. See võimaldab jagada infot ja toetada lapsevanemat kooli ning vastupidi. Lapsevanem tõi välja kooli vähesed teadmised tema HEV õpilasest:

Muidugi õpetajad palun pöörake rohkem lastele tähelepanu. Ma ei ütle teie kohta aga üldiselt. Ega nad ei tea lastest midagi. (Alli)

Väljakutseks lastevanematele on lisaks koolipoolsetele toimingutele ka koolikaaslased. Koolikaaslaste mõju võib olla suur, seda eriti kui elama asutakse uute kohta. Uute sõprussuhete loomisega võivad kaasa tulla uued olukorrad, mis on väljakutsed, millega lastevanematel oma HEV õpilaste puhul tegeleda tuleb. Intervjuu käigus tuli lapsevanema poolt näide olukorrast:

/.../ ta elas ja seal ühiselamus ikkagi nagu iseseisev elu ja seal on vist korruse peale nagu üks korrapidaja. Ja ta sattus toanaabriks meeldiv tore noormees, aga raha eriti ei osanud lugeda ja siis nii, kui /.../ esmaspäeval oma nädalarahaga saabus, siis esimene asi, läksid nad Grossi poodi. Snäkke ostma siis oli niimoodi, et teisipäeval ei olnud enam mitte midagi süüa. (Mari)

Lapsevanemad kogesid ka koolipoolset tuge. Intervjuude analüüsimisel kerkis esile, et lapsevanemate poolt kiidetakse koolipoolseid pingutusi, osavõttu suhtlemisel ja positiivse tagasiside saamisel. Lisaks tuli lapsevanemate vastustest välja hea koostöö. Seda kirjeldab järgnev intervjuueeritav:

Kui ma nüüd vaatan, muidugi kooli suhtumine on hästi-hästi positiivne selles mõttes, et alati ta noh loomulikult abiks /.../ ja sealt tuleb sellist hästi meeldivat tagasisidet ja kiidetakse ja nii edasi, nii et ainult väga head ja head hinded. (Asso)

Kokkuvõtteks kogevad lapsevanemad erinevaid väljakutseid: erinevad hirmud mida HEV õpilase tööle siirdumine kaasa toob, ühiskonna ja ettevõtete suhtumine erivajadusega inimese töövõimekusse. Samuti kogevad lapsevanemad väljakutseid kodus oma lapse erivajadusest

tingitud tervise ja käitumisprobleemide näol ja lõpuks väljakutseid, mida kogetakse kooli poolt ja kooliskäimisest tulenevalt.

3.2 Millisena tajuvad lapsevanemad enda rolli erivajadusega õpilase tööellu siirdumise toetamisel?

Teise uurimisküsimuse alla moodustusid järgmised koodid: lapsevanem hooldaja ja iseseisva elu õpetajana ning lapsevanem kui sild iseseisvasse ellu.

Intervjuudest ilmneb, et erivajadustega laste lapsevanemad näevad enda rolli HEV õpilase tööellu siirdumise toetamisel **lapse hooldaja ja iseseisva elu õpetajana**. Intervjuudes toodi esile selge erisus võrreldes peredega, kus ei kasva erivajadusega lapsi. Erisus seisneb intervjuueeritavate sõnul selles, et kui nii-öelda tavaline noor mingil ajahetkel iseseisvub ja ning lapsevanema roll tema ülemineku toetamisel väheneb, siis HEV noore toetamine kestab edasi, nagu kirjeldab järgnev intervjuueeritav:

Ja no eks selles mõttes on see hea elu natuke teistmoodi kui tavaperekonnas, kus lapsed lähevad oma teed. Leiavad edasiliikumise tulevikus, kuid meil paraku jah, nii et me oleme selle asjaga kokku ja lõpuni välja, nii et see on see erinevus kõige suurem.

(Asso)

Kuna õppetöös osalemisel on tööellu siirdumises oluline roll, tõid lapsevanemad välja, et õppisid koos oma lastega. Samuti kirjeldati intervjuudes oma rolli lapse karjäärivaliku toetamisel, näiteks kirjeldab järgmine intervjuueeritav seda, kui lapsevanemana toetati lapse valikut arutelude kaudu, kuid siiski peeti oluliseks seda, et laps teeks oma valiku ise:

Me siin oleme tööst vestelnud niipidi ja naapidi. Oma valiku ta tegi ise, meie toetasime ma ei oskagi midagi selle kohta ütelda. (Ene)

Intervjuueeritud lapsevanemad tõid välja oma rolli iseseisva toimetuleku õpetajana. Näiteks tuleb intervjuudele tuginedes harjutada erivajadusega last ühistransporti kasutama, et laps suudaks iseseisvalt liikuda. Lapsevanemad tõdesid, et kõikidest abinõudest hoolimata kasutavad nad ka ise võimalust oma lapsele tegevuste pakkumisel. Tegevuste pakkumise kohta lapsele kodu keskkonnas märgib intervjuueeritav:

Aga noh, mis ma siin kodus näinud olen, meil on endal ka majapidamine ja niipalju kui võimalik rakendada teda nagu siis ka tööd ja tegevust (Kaido).

Lisaks sellele tuleb lapsevanematel toetada last finantsiliselt ja hoolitseda tema tervise eest. Näiteks on lapsevanemad kasutanud oma lapse tervise heaolu nimel dieete ja ravivõimalusi, mida pakutakse Eestist väljaspool ning see on materiaalselt kulukas. Samuti toetatakse lapse

elukorraldust kui kool, kus laps õpib, asub vanemate elukohast kaugel ja laps peab elama kooli internaadis.

Intervjuude põhjal tuli välja **lapsevanem kui sild iseseisvasse ellu**, et lapsevanemad mõistavad, kui oluline on parima tulemuse saamine. Tuleb toetada oma last eriala valikul. On olukordi, kus valik on küll lapsevanemat üllatanud, aga lapse valikut toetatakse, kuna nähakse, kuidas laps iseseisvalt tegutseb ja valib selle, mis talle endale meeldib. Selleks, et kooli ja pere vahel kõik sujus, tunnevad lapsevanemad vajadust infovahetuseks ja suhtluseks kooliga, järgmine intervjuueeritav ilmestab seda nii:

Ja ikka, et oleme palju nagu lapse õpetajaga suhelnud kui midagi on. On õpetajad ise mina poole pöördunud helistanud, olen mina ise helistanud kui midagi on küsida. Et kõik nagu kooli ja kodu vahel asi toimib. (Merit)

Koolitee edenedes saavad lapsevanemad praktika ja töökoha otsimisel abi kooli tugitöötajatelt, aga hoiavad ka ise ennast erinevate toetamisvõimalustega kursis ning otsivad oma lapsele nii praktika kui töökoha. Selleks kasutavad lapsevanemad ka tutvusi, intervjuueeritav ütles, et:

Aga kuna meil on hästi palju tutvuseid siis me nagu põhimõtteliselt saime läbi tutvuste nüüd sinna puidutöökotta praktikale. Pigem ei me pidime ise otsima talle selle praktikakoha, et kooli poolt oli küll mingi paber, laps tõi koju, sellest kuupäevast selle kuupäevani on nüüd praktika. (Ene).

Edukas praktika läbimine ei pruugi tagada töökoha saamist. Oma lapse toetamine jätkub ka peale lapse tööle siirdumist ja ennast hoitakse jätkuvalt kursis Töötukassa ja sotsiaalametiga. Intervjuueeritav tõi välja järgneva:

Noh, ja see muidugi, et suhtlus Töötukassa ja siis Sotsiaalametiga, need on nagu praegu. (Kaido)

Kokkuvõtteks näevad lapsevanemad enda rolli laias ulatuses. Lapsevanemad õpivad kodus koos lapsega, otsivad neile tegevusi, hooldavad ja õpetavad neid iseseisvalt toime tulema. Lisaks aitavad lapsevanemad oma lapsel liikuda kooli, sealt edasi praktikale ja tööle ning hoiavad ennast kursis edasiste võimalustega enda lapse tööellu siirdumisel.

4 Arutelu

Uurimustöö eesmärk on kirjeldada, millised on lastevanemate väljakutsed erivajadusega õppija kutseõppest tööellu siirdumise toetamisel ning missugusena näevad lapsevanemad oma rolli selles protsessis.

Uurimustulemustest ilmneseid nii väljakutsed kui ka erinevad tegevused, mida lapsevanemad välja tõid enda erivajadusega lapse tööle siirdumise rolli täites. Uurimustöö esimene küsimus oli missuguseid väljakutseid kogevad lapsevanemad erivajadusega õpilase toetamisel koolist tööellu siirdumisel. Tulemuste analüüsimisel tuli välja, et lapsevanemad kogevad väljakutseid seoses lapsevanemate enda hirmudega ja ühiskondliku suhtumisega erivajadusega inimese töövõimesse, lisaks kogetakse lapse erivajadusest tingitud väljakutseid ja kooliga seonduvaid väljakutseid.

Käesoleva uurimuse tulemustest ilmnevad kooliga seotud aspektid lapsevanemate kogemustest väljakutsena. Lapsevanemad soovivad, et nende erivajadusega last toetatakse nii kooliteel käies kui ka koolist tööellu siirdumisel. Soovitakse, et nende lapsele pöörataks rohkem tähelepanu, väljakutseid toovad ka lapse koolikaaslased. Rabren ja Evans (2016) on leidnud, et lapsevanematel on vastakad kogemused seoses koolipoolse toetusega nende laste tööellu siirdumise toetamisel. Saadud tulemused lähevad kokku varasemate uuringutega. Perekondade erisusest tulenevalt jäävad ilmselt alles nii positiivsed kui negatiivsed kokkupuuted kooli toetusega HEV õpilase puhul. Koolid võiksid pöörata rõhku sellele, et töötajad oleksid teadlikumad HEV õpilaste eripäradest.

Lapsevanemate vastuste analüüsist selgub, et nad kardavad oma lapse hakkamasaamist tööle suundumisel. Lisaks kardetakse lihtsate tööde kadumist. Tõdetakse, et tööl tuleb ette erinevaid ülesandeid, millega vaja kiiresti kohaneda. Erinevatel päevadel võivad tööl olla erinevad tööülesanded. Sotsiaalsete oskuste puudumine ja kognitiivsed probleemid olid HEV noorte jaoks tavalised tõkked (Noel, Oulvey, Drake, & Bond, 2017). Töökeskkonnas läbilöömiseks ei ole vaja ainult oskusi. Nõel jt (2017) uurimusest võib järeldada, et on vaja ka sotsiaalseid oskusi, mis aitaksid probleemsetest olukordadest välja tulla. Lapsevanemate vastustest on näha, et nende laps vajab abi kiiresti muutust vajavates tööülesannetes. Selliseks abiliseks, kes aitab töökeskkonnas hakkama saada, on tugiisik ja seda pakkusid välja ka lapsevanemad.

Uurimustöö andmete analüüsimisel leiti, et lapsevanemad vajavad lapse erivajadusest tingitult spetsiifilisi teadmisi. Lapsevanemad ei ole tihti teadlikud erivajadusest ja ei julge ka sellest tulenevalt reageerida. Olles oma erivajadusega lapsele eestkostja, vajavad lapsevanemad teadmisi mitmetes valdkondades, et saada osa vajaminevatest teenustest ja ressurssidest. Rabren ja Evans (2016). Varasema uurimusega kattumine toob välja ka selle, et lapsevanemad vajavad lasteaia ja kooli tugisüsteemide mitmekülgset tuge, kes varakult lapsevanemat toetaks.

Käesolevas uurimuses toodi välja lastevanemate poolt väljakutse, kus lapsevanematele tekitas raskusi enda lapse erivajadusele vastavate dokumentide saamine. See omakorda on lapsevanemale psüühiliselt raske väljakutse. Haaristo jt (2016) uurimustes tulevad esile lapsevanemate soovid, et Töötukassa tegeleks nende noorega puudespetsiifiliselt. Kirjanduse ja uuritavate kogemuste põhjal võib järeldada, et lapsevanemad kogevad selles väljakutses raskusi ning soovivad abi. Paremate tulemusteni on võimalik jõuda, siis kui suunata ressursse õigesti.

Teise uurimisküsimuse, millisena tajuvad lapsevanemad enda rolli erivajadusega õpilase tööellu siirdumise toetamisel, tulemuste analüüsimisel tuli välja, millisena lapsevanemate näevad enda rolli oma erivajadusega lapse tööle siirdumise protsessis. Lapsevanemad täidavad hooldaja ja iseseisva elu õpetaja rolli ning on sillaks erivajadusega lapse ja iseseisva elu vahel.

Vastustest selgub, et lapsevanemad näevad endal suurt rolli. Lapsevanemad märgivad intervjuudes, et HEV õpilast toetatakse ka edaspidiselt täiskasvanuks saades. Samuti tehakse koos koolitöid, hoolitsetakse erivajadusega lapse tervise eest ja toetatakse teda materiaalselt. Mitmed autorid (Wehman *et al.*, 2014; DeLuca *et al.*, 2015; Haaristo *et al.*, 2016) on välja toonud, et erivajadusega õppijate tööellu siirdumist mõjutavad märkimisväärselt ka nende vanemad. Vanemate rollide mitmekesisus näitab toetamise olulisust. Samuti võib järeldada, et lapsevanemad ise vajavad tuge HEV õpilase tööle siirdumise toetamisel.

Lisaks sellele õpetavad lapsevanemad oma last iseseisvalt hakkama saama. Selleks, et piisavalt hästi iseseisvalt hakkama saada, on tähtsaks punktiks transpordi olemasolu ja selle kasutamise õpetamine. HEV õpilase kohta toovad Haaristo jt (2016) oma uurimuses välja, et hakkama saamiseks ei vaja ta ainult võimalust pääseda ligi õppeasutusele, praktika- ja töökohale. Tähtis on toimiv transport ja ligipääs elukohale. Vastanute hulgas tuli välja nii seda, et pakutakse transporti kui ka seda, et õpetatakse ühistransporti kasutama. Kui arvestada vastustest välja tulnud HEV õpilaste aeglasemat õpivõimet siis võiksid koolid pakkuda kaugemalt tulevatele õpilastele tuge.

Uurimuse andmetest tuleb välja, et lapsevanemad otsivad praktika ja töökohta ise, kui jäädakse hätta, siis kasutatakse tuttavate abi. Ise otsides või tutvusi kasutades leitakse praktikakoht. Varasemas uurimuses märgivad ka Haaristo jt (2016), et lapsevanemad otsivad praktika- ja töökoha sageli ise. Põhiliselt on nad selleks kasutanud isiklikke tuttavaid ja kokkupuuteid tööandjatega. Seda kinnitasid ka praeguses uurimuses osalejad. Ilmselt vajaksid lapsevanemad seda rolli täites abi, sest tuttavate poole pöördumist kasutatakse viimases hädas.

HEV õpilasele enda töö kõrvalt praktika ja töökoha otsimine võib olla aeganõudev. Lisaks sellele tuli uurimusest välja väljakutse pideva eitusega ettevõtete poolt ja selle eitusega psüühiliselt hakkamasaamine. See näitab lapsevanema kindlalt vajadust toetuse järele.

Andmeid analüüsid on uuritavate vastustest näha, et ollakse teadlikud abistavatest võimalustest erivajadusega lapse tööle siirdumise aitamisel. Võimalustega ollakse kursis ja vajadusel neid ka kasutatakse. Uurimustöö teooriaosas on välja toodud, et töö leidmise ja tööle sisse elamise toetamisel peetakse oluliseks koostööd Töötukassaga ning tugiteenuste kättesaadavuse ja paindlikkuse suurendamist, et vähendada lapsevanemate koormust sellel eluetapil (Haaristo *et al.*, 2016). Järeldus, et lapsevanemad oleksid julged ja kompetentsed oma last tööellu siirdumisel toetama, siis on ülioluline olla kursis ja kasutada abistavaid võimalusi selles protsessis.

Uuritavate käest küsiti nii nende haridustaseme kui ka nende perede majandusliku hakkamasaamise kohta, enamik intervjueeritavatest olid kõrgharidusega, mistõttu võidi olla teadlikumad erinevatest. Whelmani jt (2014) uurimustest ilmneb, et nendel erivajadusega õpilastel, kelle pere on paremal materiaalsel järjel, kus vanemad on kõrgemalt haritud ja kes tunnevad suuremat huvi oma erivajadusega õpilase vastu, on paremad väljavaated tööturul kui neil, kellel selline pere toetus puudub. Sellest võib järeldada, et lapsevanemad, kes on altimad õppima, on ka toetusvõimalustest teadlikumad.

Läbi viidud uurimusel on mõningad piirangud. Esimese piiranguna võib välja tuua asjaolu, et intervjueeritavad lapsevanemad soovitas kool. See võis mõjutada saadud tulemusi. Teiseks piiranguks on asjaolu, et uurimus viidi läbi ühe kooli lapsevanemate hulgas. Ka see võis mõjutada saadud andmete variatiivsust, kuna koolist saadav toetus lapsevanematele ja õppijatele on sarnane. Vanemad kogevad erinevaid väljakutseid, aga tegutsevad oma rollis – aidata erinevate võtetega oma erivajadusega laps tööellu – paljuski ühtemoodi. Piiranguteks oli ka autori vähene kogemus intervjuude läbiviimisel ja analüüsimisel. See võis mõjutada uurimustöö tulemusi. Uuritavatega vabama vestluse käigus oleks saadud rohkem tulemusi.

Vaatamata piirangutele on käesoleval bakalaureusetööl autori hinnangul siiski praktiline väärtus. Autorile teadaolevalt avatakse esmakordselt erivajadusega lapsevanemate vaatepunkt õppija tööellu siirdumise toetamisel ja nende kogetud väljakutsed. Uurimustöö toob välja lastevanemate erinevaid rolle, mida nad erivajadusega lapse tööle siirdumise juures ette võtavad ja ka väljakutseid, mida nad selle aja jooksul kogevad. Sellest tulenevalt on näha, millises olukorras lapsevanemad ennast oma lapse tööellu siirdumise toetamisel leiavad.

Käesoleva uurimistöö tulemused võiksid olla ka sisendiks HEV õpilaste lapsevanematele suunatud koolituste kavandamiseks ja pakkumiseks.

Edaspidiselt tuleks kaasata uurimusse perekondi ka teistest piirkondadest Eestis, et näha, kuidas mõjutab erivajadusega lapse tööle siirdumist: teised õppeasutused, perekondlikud materiaalsed võimalused ja haridustase ning kogukonna tugisüsteemide toetamise võimalused.

Tänusõnad

Autor tänab intervjuudes osalenuid, kes tööks vajalikud tulemused andsid. Soovin tänada oma juhendajat igakülgse abi, nõuannete ja innustamise eest. Samuti tahan tänada bakalaureuse töö kursuse õppejõudu ja lähedasi innustamise ja tõlketööde aitamisel.

Autorluse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Kristjan Tasa

/allkirjastatud digitaalselt/

25.05.2020

Kasutatud kirjandus

- Alumäe, T., & Tilk, O. (2018). Advanced Rich Transcription System for Estonian Speech. arXiv preprint arXiv:1901.03601.
- Davies, M-D., & Beamish, W. (2009) Transitions from school for young adults with intellectual disability: Parental perspectives on “life as an adjustment”. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 34(3), 248–257.
- DeLuca, C., Godden, L., Hutchinson, N-L., & Versnel, J. (2015) Preparing at-risk youth for a changing world: revisiting a person-in-context model for transition to employment. *Educational Research*, 57(2), 182-196
- Erivajadusega isikute kutseõppeasutuses õppimise tingimused ja kord* (2014) Riigi Teataja 1 2014, 5, 9. Külastatud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/115052014004>
- Haaristo, H-S., Masso, M., & Veldre, V. (2016). *Terviseseisundist või puudest tingitud erivajadustega noorte siirdumine koolist tööle*. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.
- Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur. (2013). *Kutseõppe hea praktika Euroopas*. Külastatud aadressil https://www.european-agency.org/sites/default/files/european-patterns-of-successful-practice-in-vet_VET-Report_ET.pdf
- Haridus- ja Teadusministeerium (s.a.). *Hariduslike erivajadustega õpilane*. Külastatud aadressil <https://www.hm.ee/et/tegevused/kutseharidus/hariduslike-erivajadustega-opilane>
- Haridussilm (s.a.). Külastatud aadressil <http://www.haridussilm.ee>
- Hea teadustava (2017). Tartu Ülikooli eetikakeskus. Külastatud aadressil https://www.eetika.ee/sites/default/files/www_ut/hea_teadustava_trukis.pdf
- Kalmus, V., Masso, A., Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. Külastatud aadressil <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>
- Kongi, A., Heinmets, H., Täht, H., Binsol, H., Padu, L., & Teesalu, L. (2012). *Haridusliku erivajaduse märkamisest ja sekkumisest Juhendmaterjal kutseõppeasutustele*.
- Kutseharidusstandard* (2013). Riigi Teataja 1 2013, 8, 26. Külastatud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/128082013013?leiaKehtiv>

- Kutseõppeasutuse seadus* (2019). Riigi Teataja 1 2019, 6, 12. Külastatud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/102072013001?leiaKehtiv>
- Laherand, M-L. (2008) *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: OÜ Infotrükk
- Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selg, M., Strömpl, J. (2014). Intervjuu. Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. Külastatud aadressil <http://samm.ut.ee/intervjuu>
- Noel, V. A., Oulvey, E., Drake, R. E., & Bond, G. R. (2017). Barriers to employment for transition-age youth with developmental and psychiatric disabilities. *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, 44(3), 354-358.
- Novick, G. (2008). Is there a bias against telephone interviews in qualitative research?. *Research in nursing & health*, 31(4), 391-398.
- SA Innove (s.a.). *HEV kutseõppes*. Külastatud aadressil <http://www.kutseharidus.ee/hea-teada/HEVkutseoppes>.
- Rabren, M., & Evans, A-M. (2016). A Consensual Qualitative analysis of parental concerns and strategies for transition. *Journal of Vocational Rehabilitation* , 44, 307-321.
- Rämmer, A. (2014). Valimi moodustamine. Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. Külastatud aadressil <http://samm.ut.ee/valimid>
- Powers, L-E., Turner, A., Westwood, D., Matuszewski, J., Wilson, R., & Phillips, A. (2001). TAKE CHARGE for the Future: A Controlled Field-Test of a Model to Promote Student Involvement in Transition Planning. *Career Development for Exceptional Individuals*. 24(1), 89-104.
- Töötukassa (s.a.). *Töövõimereform*. Külastatud aadressil <https://www.tootukassa.ee/toovoimereform>
- Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu: Tartu Ülikool
- Wehman, P., Sima, A-P., Ketchum, J., West, M-D., Chan, W., & Luecking, R. (2014). Predictors of Successful Transition from School to Employment for Youth with Disabilities. *Journal of Occupational Rehabilitation*, 25(2), 323-334.

Lisa 1. Intervjuu kava.

Sissejuhatav osa

Kui vana Te olete?

Milline on Teie haridus?

Kuidas hindate oma pere majanduslikku toimetulekut?

Mis teeb pere „eriliseks“?

Mida Teie laps õpib?

Millised on Teie hinnangul Teie lapse väljavaated tööleasumiseks?

I Koolipoolsed tegevused, sh õppekava

Mida peate kõige olulisemaks lapse tööellu siirdumise toetamisel?

Millisena näete kooli rolli lapse tööellu siirdumise toetamisel?

Kuidas toetatakse Teie koolis lapse tööellu siirdumist?

Mida selleks tehakse?

Missugused osapooled olid sellesse protsessi kaasatud?

Kust Te saate vajalikku infot lapse tööellu siirdumise toetamiseks?

Kui tõhusaks hindate tugiteenuseid lapse tööellu siirdumise toetamisel?

Millisena näete kooliväliste tugisüsteemide rolli lapse tööellu siirdumise toetamisel?

II Erivajadusega laps tööellu siirduajana

Missugused on Teie lapse enda karjääriootused?

Millisena näete lapse enda rolli tema tööellu siirdumisel?

Missugused on Teie hinnangul lapsest endast tulenevad võimalikud väljakutsed tööellu siirdumisel?

III Lapsevanemate roll enda rolli erivajadusega õpilase tööellu siirdumise toetamisel?

Kuidas teid lapsevanematena kaasati/kaasatakse tööellu siirdumise (ettevalmistusse)?

Millisena näete enda rolli lapse tööellu siirdumise toetamisel?

IV Ettepanekud erivajadustega õppijate kutseõppest tööellu siirdumise toetamiseks

Kuidas võiks Teie hinnangul toetada erivajadustega laste tööellu siirdumist?

Lisa 2. Kodeerimise väljavõte

21

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

17

18

20. Siis millisena nagu ennast nägite selles tööle siirdumise rollis. Kõik see, nagu see koolikooli lõpetamine sealt tööle. See, see roll.

No see roll on suur. Sa pead saama oma lapse sinna kohale, see, et muretsed, kas ta seal hakkama saab, siis sa pead sealt kuidagi koju saama leidma, et see lapsevanema roll on väga-väga suur. Teades, et ta sinna läheb, saime natuke varem teada, siis me hakkasime harjutama teda ise bussiga üksi sõitma niimoodi, et mina panin ta siis maal bussi peale ja siis keegi võttis ta Tartus vastu. Ja sama siis pidi olema Tallinnas, panime Tartus bussi peale. Ja aga ma arvan ikkagi, et ta ei oleks hakkama saanud, aga kuna ta pidanud tohutult palju elus reisima, kolima, elukohta vahetama. Et seal tuleb nagu see kohanemisevõime on hästi suur.

21. Aga kui see, kui ta sinna nagu kohale ära sai, kuidas see roll siis nagu väljendus kas siis ta sai hakkama seal?

Ja sellega oli niimoodi, et alguses teadsime, et Astangult hakkab buss käima ja korjaks siis need lapsed peale, kes rongijaamast bussijaamast aga selgus, et see buss käib ainult kaks nädalat, kaks esimest nädalat maksimum, kuna natukene siis ohkisime puhkisime siis ta käis vist ühe kuu lausa see buss. Kas kõik lapsevanemad olid hädas, Tallinna bussijaamas Tallinna rongijaamas iseseisvalt astangule kohale jõuda, et see on täiesti võimatu. Aga siis kuidagi oli mingisugune Euroopa projekt, tugiteenuste, tugisikute projekt niimoodi, et me saime ka jälle

Lenovo
UK1 muretsimine hakkamasaamise pärast

Lenovo
UK1 transport

Lenovo
UK2 ühistranspordi kasutamise õpetamine

Lenovo
UK1 transport

Lenovo 14. aprill 2020. a.
UK1 teenustele ligipääsemise tutvused

Lenovo
UK2 tutvuste loomine

Lenovo

Lisa 3. Missuguseid väljakutseid kogevad lapsevanemad erivajadusega õpilase toetamisel koolist tööellu siirdumisel?

Kategooria	Kood
Lapsevanema hirmud	Hirm, et puuduvad piisavalt lihtsad tööd, mis oleksid lapsele võimetekohased
	Hirm lapse üksinda jätmine ees
	Hirm tugiisiku töö üle
	Hirm lapse hakkamasaamise ees tööülesannetega
Ühiskonna ja ettevõtete suhtumine erivajadusega inimese töövõimekusse	Võimalus inimväärsele eneseteostusele
	Ühiskondlik suhtumine erivajadusega inimesse
	Ettevõtete valmisolek HEV inimese värbamiseks
	Lapsevanema võitlemine bürokraatiaga
	Lapsevanemale psühholoogiliselt raske, eemaletõugatus tunne, ettevõtete ära ütlemisel
Erivajadusest tingitud väljakutsed	Lapse käitumuslikud erivajadused
	Lapse tervises seisund
	Lapsevanemate teadlikkuse puudus
	Lapsevanema toimetulek mitme lapsega
	Lapse areng aeganõudev
Kool ja koolis käimine	Koolipoolne valmisolek tegeleda erivajadusega
	Koolipoolsed ootused erivajadusega lapse suhtes
	Lapsevanema leppimine saadaoleva õppega
	Lapsevanema kontakt kooliga ja info vahetus
	Koolikaaslaste mõju lapsele

Lisa 4. Millisena tajuvad lapsevanemad enda rolli erivajadusega õpilase tööellu siirdumise toetamisel?

Kategooria	Kood
Lapsevanem hooldaja ja iseseisva elu õpetajana	Lapsega koos õppija
	Lapsega suhtleja
	Lapsele tegevuste otsija
	Lapse iseseisva toimetuleku õpetajana
	Lapse tervise eest hooldaja
	Lapse finantsiline toetaja
	Erivajadusega lapsevanema erinevus tavalapsega lapsevanemast
Lapsevanem kui sild iseseisvasse ellu	Lapsevanem kui suhete hoidja kooli ja kodu vahel
	Lapsevanem praktika koha otsijana
	Lapsevanem töökoha otsijana
	Lapsevanem lapse valikute toetajana
	Lapsevanem erinevate võimalustega kursis olemine
	Lapsevanem lapse iseseisva elu võimaluste otsijana

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kristjan Tasa,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „LASTEVANEMATE VÄLJAKUTSED JA ROLL HARIDUSLIKU ERIVAJADUSEGA ÕPPIJATE TÖÖELLU SIIRDUMISE TOETAMISEL“, mille juhendaja on kutsepedagoogika assistent Liana Roos, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi *DSpace* kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi *DSpace* kaudu *Creative Commons*i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kristjan Tasa

/digitaalselt allkirjastatud/

Kuupäev: 25.05.2020